

Salaista sotilastiedustelua Kannaksella ennen sotia

Valtiot ovat kautta aikojen halunneet sekä rauhan että varsinkin sodan aikana hankkia tietoja uhkistaan muiden valtioiden taholta.

Tiedustelu on käsitteenä monitahoinen ja jopa sekava, mutta sen tarkoituksena on tyydyttää valtio- ja sotilasjohdon tiedontarpeita luomalla tilannekuvaa, ennakoimalla ja varoittamalla. Tiedustelun painopisteet ja menettelytavat riippuvat pitkälti siitä, onko tiedustelua harjoittava valtio esimerkiksi hyökkäyksellinen suurvalta vai puolustuksellinen pikkuvaltio.

Suomen sotilastiedustelu sai alkunsa jo heti itsenäistymisen yhteydessä. Sotilastiedustelu oli salaista, ja sen siihen saakka kertynyt aineisto ja arkistot tuhottiin syksyllä 1944. Se mikä jäi tuhoamatta salakuljetettiin nopeasti Ruotsiin syksyllä 1944. Kuljetusoperaation nimi oli Stella Polaris. Nyt nekin tiedot on lopullisesti hävitetty.

Salaisesta tiedustelusta on jäänyt jäljelle ainoastaan tiedon sirpaleita. Niitä hyväksi käyttäen tässä on kerrottu asiasta erityisesti Karjalan kannaksella ajanjaksona 1919 -1939. Se tiedustelu sivusi myös Rautua.

Salaista sotilastiedustelua ei tule sotkea muuhun rajavalvontaan eikä sotilaalliseen toimintaan, sillä ne ovat eri asioita, vaikka niillä käytännössä voikin olla joitakin rajapintoja. Tiedustelun synonyymiksi sopii hyvin vakoilu.

Tiedusteluorganisaation synty

Itsenäisen Suomen systemaattinen sotilastiedustelu syntyi 1918, kun valkoisen armeijan päämajaan Seinäjoelle perustettiin tiedusteluelin, joka sai nimen tietotoimisto. Toimisto keräsi punaisista ja venäläisistä joukoista tietoja operatiivista suunnittelua ja johtamista varten. Sodan loputtua tiedustelu organisoitiin uudelleen ja sen kohdealueina olivat Karjalan, Aunuksen ja Vienan kannakset sekä Pietari. Tiedusteluyksikkö sai nimen *Osasto erityisiä tehtäviä varten (Osasto 1e)*. Tarkoituksella nimi oli hämäävä ulkopuolisille. Osasto jaettiin pian eräiden välivaiheiden jälkeen Viipurin, Sortavalan, Kajaanin ja Petsamon alatoimistoihin.

Hieman myöhemmin tiedustelutoiminta organisoitiin yleisesikunnan ulkomaanosaston (U) yhteyteen, jonka alaisuudessa tulivat toimimaan ulkomaantoimisto (U1), tilastotoimisto (U2) ja valvontatoimisto (U3). Harhauttavasta nimestään huolimatta tilastotoimisto U2 oli se, joka huolehti tiedustelusta kaikin käytettävissä olevin keinoin, ja kohdealueena oli Neuvostoliitto, vuoteen 1922 saakka vielä Neuvosto-Venäjä. Toimistolla oli edelleen alatoimistot Viipurissa (U2/V) ja Sortavalassa (U2/S). Vuoden 1938 alussa perustettiin Kajaanin alatoimisto (U2/K) ja Rovaniemen alatoimisto (U2/P).

Jo tässä vaiheessa tiedustelutoiminnan myöhempi alueellinen jako oli hahmottunut.

Tarton rauhansopimus ei tuonut rauhaa rajalle

Tarton rauhansopimuksen jälkeen 1920 Kannaksen rajaolot eivät rauhoittuneet. On sanottu, että tilanne muistutti monesti enemmän sodan kuin rauhan aikaa. Salakuljetuksen lisäksi suoranaiset rajakahakat eivät olleet tuntemattomia. Moni rajasotilas menetti näissä henkensä. Raudun alue ei ollut poikkeus tästä.

Oli myös runsaasti näyttöä siitä, että Neuvostoliitto suoritti jatkuvaa ja laajaa vakoilutoimintaa Suomen suuntaan ja Suomessa saavuttaen siinä huomattavaa menestystä 1920- ja 1930-luvuilla. Jopa Suomen upseerikunnasta venäläiset onnistuivat värväämään vakoojan, joka toimitti heille laajaa salaista aineistoa Suomen puolustuksesta. Tässä kirjoituksessa ei kuitenkaan puututa lähemmin venäläisten suorittamaan vakoilutoimintaan.

Rajan vartiointi Kannaksella kehittyi itsenäisyyden alkuvuosina vaihteittain. Aluksi vartiointia hoitivat armeijan yksiköt suojeleuskuntalaisten avustamina. Joulukuussa 1920 Suomi julisti Kannaksen etelä- ja itäosan sekä Laatokan Karjalan poikkeustilaan. Tämän ”rajamaan” komendantti oli sisäministeriön alainen ja hänen käytettäväkseen tuli myös hieman aikaisemmin perustettu tullipoliisi. Vuoden 1922 alusta lukien rajamaan komendanttilaitos lakkautettiin Kannaksella ja tilalle tuli Kannaksen rajavartiosto, johon tullipoliisilaitos sulautettiin. Kannaksen rajavartiosto vakinaistettiin 1936 ja se muutettiin sotilaallisen mallin mukaiseksi.

Kannaksen rajavartioston toimintaa vahvistettiin 1930-luvun loppua kohti tultaessa runsaiden rajarikkomusten vuoksi. Kesäkuussa 1938 rajavartiosto jaettiin kolmeksi rajakomppaniaksi, joista kolmas komppania sijoitettiin Rautuun sen vastuualueen ulottuessa myös Metsäpirttiin. Käytännön rajavartiointi suoritettiin toimipisteissä, joita kutsuttiin vartioiksi. Niitä oli Raudun ja Metsäpirtin alueella yhdeksän.

Rajavartioston toiminta oli julkista ja varsin läpinäkyvää, mutta se ei riittänyt palvelemaan niitä tarpeita, joita erityisesti armeijan johto tarvitsi.

Sotilaalliset uhkakuvat

Salaista tiedustelua ei suoritettu salakuljetuksen ja rajakahakoiden, vaan maahamme kohdistuneen sotilaallisen uhkan vuoksi. Uhkana ja tiedustelun pääkohteena pidettiin lähes yksinomaan Neuvostoliittoa, jonka armeijan hyökkäyksestä laadittiin 1927 skenaario peitenimellä VK, joka tarkoitti Venäjän keskitystä. Tätä skenaariota tarkistettiin useaan kertaan aina Talvisodan kynnykselle saakka, ja tässä työssä tarvittiin luonnollisesti myös salaisen tiedustelun hankkimia tietoja. Skenaario ei ollut poliittisluontoinen tai muunlainen mielipide, vaan sotilasstrategisiin ja -taktisiin näkemyksiin perustuva huolellinen analyysi.

Armeijan puolustus- ja liikekannallepanosuunnitelmat tehtiin VK-skenaarioiden pohjalta. Skenaarioiden mukaan Neuvostoliiton mahdollisen hyökkäyksen painopiste tulisi olemaan Karjalan kannaksella ja ainakin Joensuun tasan eteläpuolella. Vuonna 1932 solmittuun molemminpuoliseen hyökkäämättömyyssopimukseen ei luotettu.

Salaisen tiedustelun Viipurin alatoimisto

Edellä mainitun Viipurin toimiston (U2/V) alueeseen kuului Karjalan kannas ja siis myös Raudun seutu.

Viipurin alatoimistolla oli etapit Terijoella, Kivennavalla ja Raudussa. Toiminta oli äärimmäisen salaista. Siksi siitä ei ole juurikaan jäänyt kirjallisia dokumentteja. Viipurin alatoimiston päällikkönä toimi sen perustamisesta lukien luutnantti, myöhemmin majuri **Hannes Vehniäinen**. Ansoitunut tiedustelumies varsinkin Jatkosodan vuosina.

Raudun etappihenkilönä oli jääkärivääpeli ja suojeluskuntaupseeri **Kustaa Loukola**. Hän oli silloin myös suojeluskuntavääpeli, joka tunnettiin yleisesti lempinimellä Isä. Tiedusteluasioissa hänen peitenimensä oli Nestori. Päätehtävänään hän hoiti Raudun ja vähän myöhemmin Terijoen raja-asemia ja harjoitti lisäksi Raudussa maanviljelystä. Loukola oli vuosina 1928-35 myös Raudun suojeluskunnan paikallispäällikkö. Tuskin moni osasi arvata, että Loukolalla oli myös muu tehtävä maanpuolustuksen alalla kuin touhuaminen paikallisen suojeluskunnan ja rajavartioiden parissa. Näistä salaisista tehtävistä ei ole jäänyt dokumentteja, eikä niistä tulla koskaan enempää varmoja tietoja saamaan. Asiaan kuului, ettei edes perheen jäsenille niistä kerrottu, kuten ei kerrota nykyäänkään.

Siitä ei ole varmaa tietoa, oliko Raudussa muita etappihenkilöitä kuin Loukola. Vakoilutehtäviä suorittaneiden nimiä on kuitenkin mainittu eräitä muitakin.

Raudun etappi hoiti 1920-luvun alkupuolella Pietarin sotilaspiirissä toiminutta vakoilijaa, joka toimitti sotilaspiirin käskykirjeitä Suomeen jäljennettäväksi. Agenttikameroita tai muita nykyajan välineitä ei ollut. Kirjeet palautettiin takaisin Venäjälle alkuperäiseen paikkaansa. Se oli toiminnan jatkuvuuden

edellytys. Kirjeiden välittäjän peitenimi oli "Korrespondent" (Kirjeenvaihtaja). Huono peitenimi, joka heti herättää epäilykset. Muuta hänestä ei tiedetä, ei edes kansallisuutta. Myös Kustaa Loukolan peitenimi oli Nestori huono, sillä se oli hänen toinen etunimensä.

Kustaa Loukola (1890-1950) Jatkosodan ajalta. Jämerä ikämiesluutnantti kunniamerkkinauhat rinnassa ja rintataskun päällä Kuninkaallisen preussilaisen jääkäripataljoona 27:n risti.

Toimintatavat

Tiedustelun suorittamisesta ei ollut tarkkoja ohjeita, vaan sitä hoidettiin tilanteen ja alatoimiston päällikön näkemysten mukaisesti.

Alatoimistot tekivät viranomaisyhteistyötä mm. rajavartiostojen, Etsivän keskuspoliisin (EK) ja sen seuraajan Valtiollisen poliisin (Valpo), rajapitäjien suojeluskuntien sekä lääninhallitusten kanssa, mutta myös heimojärjestöihin ja emigranttipiireihin, kuten Inkerin pakolaisiin pidettiin yhteyttä. Alussa kuhunkin alatoimistoon kuului vain yksi tiedustelu-upseeri, mutta vahvuus kasvoi vähitellen 3-4 henkilöön. Lisäksi toimistoilla oli paikallisia tiedusteluhenkilöitä rajan pinnassa. EK/Valpolla oli yhdyshenkilö Raudun

asemalla. Ei ole uskottavaa, että tällainen olisi sijoitettu pieneen ja syrjäiseen Rautuun vain tarkkailemaan kotimaisia yhteiskunnallisia levottomuusuhkia.

Yhteistyökumppanit tiesivät, kenen kanssa olivat tekemisissä ja missä tarkoituksessa, mutta eivät kokonaisuutta. Sitä eivät tieneet edes salaisen tiedustelun omat toimijat lukuun ottamatta korkeinta johtoa. Tämä on aina kuulunut sotilastiedustelun kantaviin periaatteisiin, sillä tiedustelijan paljastuessa tai pettäessä työnantajansa vastapuolen on lähes mahdotonta päästä heidän kauttaan selville laajemmasta kokonaisuudesta. Yhteistyökumppaneiden luotettavuus tarkastettiin erittäin huolella.

Tiedustelutulokset perustuivat lähinnä aistihavaintoihin omalla puolella, tiedustelumatkoihin rajan taakse, paikallisten asukkaiden jututtamisiin, yliiloikkareiden kuulusteluihin sekä asiakirjojen vertaamiseen. Pieni ja merkityksettömältä näyttävä tieto saattoi asiantuntijan tulkitsemana ja suurempaan kokonaisuuteen liitettynä olla tärkeä. Tästä on esimerkkejä käytännössä.

Viipurin alatoimiston toimeksiannosta tehdyistä vakoilumatkoista rajan taakse ennen Talvisotaa tiedetä varmasti, mutta tämän kirjoittaja arvelee, että näitä matkoja tehtiin. Pohjoisempina Kajaanin ja Rovaniemen alatoimistojen alueelta käsin tehtiin lukuisia vakoilumatkoja rajan taakse, mutta maisematkin olivat pohjoisessa väljempää ja matkat näin ollen turvallisempia. Kannaksella venäläisten rajalinjat olivat hyvin varmistettuja ja vaikeat ylittää. Väli rauhan aikana 1940-1941 tilanne muuttui ja partioita pyrittiin pitämään jatkuvasti uuden rajan takana myös Kannaksella. Tätä helpotti se, että Kannas oli tiedustelijoille tuttua aluetta ja monen kotiseutua.

Eräs tiedustelun muoto oli lentotiedustelu, joka organisoitiin ja käskytettiin suoraan yleisesikunnasta ilmavoimille. Venäläiset olivat tehneet lentotiedustelua röyhkeästi Suomen puolella, mutta kesällä 1939 myös suomalaiset kuvasivat Blenheim -pommitus- ja kaukotoimintakoneella korkealta (koneen lakikorkeus n. 7 km) laajasti Kannaksen rajantakaista aluetta teineen, lentokenttineen ja sotilaskohteineen, mistä oli hyötyä Suomen puolustukselle sodan sytyttyä.

Paitsi tiedustelua, harjoittivat molemmat osapuolet vastavakoilua. Se tarkoitti tietojen hankkimista vastapuolen tiedustelusta. Siis eräänlaista piirileikkiä harhautuksineen, jossa pyrittiin syöttämään vastapuolelle myös vääriä tietoja. Osapuolet tunsivat ainakin jossain määrin toistensa toimintatavat. On arveltu, että suomalaiset onnistuivat soluttamaan joitakin miehiään Pietarin punaupseerikouluunkin. Ainakin kerran osapuolet sopivat kiinni jääneiden tiedustelijoiden vaihdosta.

Tiedustelutietoja vaihdettiin myös ulkomaiden kanssa. Latvia oli tärkeä yhteistyökumppani. Luultavasti tietoja vaihdettiin myös Ruotsin, Viron, Ison-Britannian ja Puolan kanssa, mutta tästä ei ole jäänyt todisteita arkistoihin.

*Viipurin alatoimiston päällikkö Hannes Vehniäinen (1897-1945). Hän oli myöhemmin Jatkosodan aikana läsnä ainakin rautulaisen kaukopartiomies **Aarne Hipelin** sankarihautajaisissa Tikatsun hautausmaalla 1.8.1943. SA-kuva.*

Radiotiedustelu

Perinteisen kuulo-, näköhavainto- ja asiamiestiedustelun lisäksi ryhdyttiin 1920-luvun lopulla kehittämään viestitiedustelua. Se tarkoitti käytännössä vastapuolen salakielistä radiokuuntelua, jonka avulla pyrittiin selvittämään vastapuolen sotilasasioita korkeasta johdosta aina sotilasyksiköiden tehtäviä myöten.

Radiotiedustelu toimi Yleisesikunnan tilastotoimiston organisaatiossa ja se alkoi 1927. Sitä johtamaan komennettiin luutnantti **Reino Hallamaa**, joka myöhemmin everstin arvoisena tuli asiantuntijapiireissä tunnetuksi alan alansa huippuna.

Kaiken aikaa, kuinkas muuten, radiotiedustelun kehittämistä vaivasi niukoista määrärahoista johtuva kaluston ja henkilökunnan puute. Kalusto oli kallista ja pätevän henkilökunnan koulutus vei aikaa. Kaluston saamiseksi Hallamaa on kertonut vieneensä Talvisodan alla matkalaukullisen venäläisten käyttämiä salakirjoitusmenetelmiä Tukholmaan ja vaihtaneensa ne radiotiedustelun käyttämiin radioihin ja suuntimiin. Sekin aineisto lienee saatu haltuun salaisen tiedustelun keinoin. Suomi sai vaihdossa sata uutta amerikkalaista RCA-radiolaitetta.

Radiotiedustelun keskusasema oli aluksi Raudun naapurissa Valkjärvellä Polkupyöräpataljoonan 2:n yhteydessä, josta se 1936 siirrettiin

Lahdenpohjaan. Vähitellen radiotiedusteluasemaverkkoa täydennettiin useilla muilla asemilla, ja myös radiotiedusteluauto saatiin käyttöön.

Radiotiedustelu tuli aikaa myöten yhä tärkeämmäksi tiedusteluvälineeksi. Muun muassa Talvisodan syttymisajankohta saatiin selville päivää ennen sodan syttymistä, kun pystyttiin avaamaan venäläisten salakirjoitussanoma. Avattu viesti sisälsi panssariprikaatille käskyn hyökätä rajan yli Rautuun. Varsinkin Jatkosodan aikana radiotiedustelu oli korvaamatonta, mutta se on jo eri juttu.

Tiedustelutoiminnan ihmisistä ei kuvia paljon julkaistu. Tässä Suomen radiotiedustelun luoja ja kehittäjä Reino Hallamaa (1890-1979). Kuva: Puolustusvoimat

Kirjallisuutta ja lähdeaineistoa:

Reijo Ahtokari (toim):

Suomen radiotiedustelu 1927-1944.
Viestikoelaitoksen kilta 1997.

Eero Elfengren – Einar P. Laidinen: Vakoilua itärajan takana. Minerva 2012

Ilmari Kirjavainen:

Rajan vartiointi Raudussa Kannaksen rajavartioiden osana. Artikkelit kirjassa Rautu ja rautulaiset III, Mikkeli 1998.

- Lassi Saressalo: Päämajan kaukopartiot jatkosodassa. WSOY 2010
- Jukka Seppinen: Itsenäinen Suomi vakoilun maailmassa 1917-1945. Docendo 2017
- Sotatieteen laitos: Talvisodan historia 1. WSOY 1978
- Joonas Sipilä – Tapio Koskimies: Sata vuotta suomalaista sotilastiedustelua. Atena 2018